

Doğanın Süsleri

Cenk Durmuşkahya
cdkaha@hotmail.com

Böğürtlen

Büldürgen, börtlenge, bumbuka, diken çileği, diken dutu, fiske, fukuku, gürüzüm, kür, karama, karamanca, karantı dikenini, kedi dutu, mihra, moloş. Bunlar, böğürtlene verilen isimlerden yalnızca birkaçı.

Böğürtlen hemen hemen hepimizin kolayca tanıyabileceği bitkilerden biri. Çünkü bunları yol kenarlarında, tarlaların arasında veya ormanlarda sıkça görebiliyoruz. Ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölgesi dışındaki tüm bölgelerinde yetişebilen bu bitki, binlerce yıldır sahip olduğu şifalı özellikleri nedeniyle kullanılıyor. En çok bilinen adı olan "böğürtlen" ise böğürtmek fiilinden türetilmiş. Halk dilinde böğürtmek, az haşlamak, böğürttürmekse az pişirmek anlamına geliyor. Bu sözcükler gözününe alındığında, dikenli bir bitki olan böğürtlenin, dokunduğu yerde yanmaya, 'haşlanmaya' benzer bir acı uyandırmasından dolayı bu adı aldığı anlaşılıyor. Finli Türkolog Rasan'a göre de böğürtlen ismi Moğolca "bölgercirgene" sözcüğünden geliyor. Bilimsel adı Rubus olan böğürtlen, gülgiller (Rosaceae) ailesinden olup, kuşburnu (*Rosa canina*) ve badem ağacının (*Pyrus amygdaliformis*) yakın akrabası. Latince olan "Rubus" sözcüğü de Keltçe kırmızı anlamına gelen "rub" sözcüğünden türetilmiş. Yaklaşık 100'den fazla türü bulunan böğürtlen bitkisinin anavatanının Hindistan ve Pakistan olduğu ve zamanla doğuda Türkistan üzerinden Çin'e ve batıda Horasan üzerinden Avrupa'ya, Kuzey Afrika'ya ve son olarak da Kuzey Amerika'ya kadar yayılmış olduğu kabul ediliyor.

Çok yıllık bir çalı türü olan böğürtlen bitkisi yaşadığı ortama göre 1-3 metreye kadar büyüyebiliyor. Dalları yay şeklinde aşağıya doğru kıvrılan bu bitki, oldukça dikenli bir tür. Yatay olarak büyüyen kökleri toprak içinde yan dallar vererek toprak üstüne yeni bitkilerin çıkmasına neden olurken, toprak üstünde bulunan ve aşağıya doğru sarkan dallar da toprağa değdikleri yerlerden kökler oluşturarak yeni bireylerin oluşmasını sağlıyor. Bu nedenle böğürtlenler hızla yayılma yeteneğine sahip.. Yaprakları üç veya beş yaprakçıklıktan oluşup, kenarları ince dişlerle kaplı. Yaprakların üst yüzleri koyu yeşil, alt yüzleri de açık yeşil renkli olup keçemsi tüylerle örtülü. Bu tüyler bitkinin yaşadığı ortama göre değişimle birlikte, kurak yerlerde yaşayanlarında çok sık, serin yerlerde yaşayanlarında daha az oluyor. Böğürtlenlerin gövde ve dalları dört köşeli olup, üzerlerinde geriye doğru kıvrık dikenler bulunuyor. Bu dikenlerin amacı bitkinin sahip olduğu lezzetli meyveleri korumak. Böğürtlen çiçekleri beyaz-pembe renklerde olup nisan ayından başlayarak eylül ayına kadar açmaya devam ediyorlar. Arı ve

çeşitli sineklerle tozlaşan bu çiçekler, uzun ömürlü oldukları için kolayca dölenebiliyorlar. Böğürtlen meyveleri de ilginç bir yapıya sahip. Böğürtlenler bir çiçekte bulunan çok sayıdaki dişi organın gelişmesiyle ortaya çıkan küçük meyveciklerin bir araya gelmesiyle oluşuyor ve bu ilginç yapıya botanik biliminde "yalancı meyve" adı veriliyor. İlk zamanlarında yeşil olan bu meyveler, sonradan kırmızıya, olgunlaştıklarındaysa siyaha dönüşüyorlar.

Ülkemizde en sık rastlanan böğürtlenler; *Rubus caesius* ve *Rubus santus* türleri. *Rubus sanctus* adı verilen Anadolu böğürtleni diğer türden, çiçekte yer alan erkek organlarında bulunan tüyler aracılığıyla ayırdedilebiliyor.

Ahududu da aslında bir çeşit böğürtlen. Ancak böğürtlenler içerisinde sadece *Rubus ideaus* türüne ahududu ismi veriliyor. Ülkemizde doğal olarak çoğunlukla Karadeniz bölgesinde yetişen bu tür, meyvelerinin olgunlaştığında kırmızı renkli ve hoş kokulu olmasıyla diğer türlerden kolaylıkla ayırdedilebiliyor.

Meyveleri bol miktara malik asit, sitrik asit ve

C vitamini içeren böğürtlen bitkisi çok uzun yıllardan beri ilaç olarak kullanılıyor. Eski kaynaklardan öğrendiğimize göre, Hipokrat böğürtlen meyvelerini, iltihaplı ve kolay kanayan yaraların tedavisinde kullanıyordu. Dioskorides, diş etlerini güçlendirmek için böğürtlen yaprağının çiğnemesini tavsiye ediyor. Doğa tarihçisi Plinius, Doğa Tarihi adlı ansiklopedisinde böğürtlen suyu, mersin, safran ve baldan yapılan şurubun her türlü hastalığı tedavi ettiğini yazıyor. Ünlü Ortaçağ hekim ve botanikçisi Matthiolus da böğürtlen yapraklarının ezilerek karına serildiğinde aşırı kusmaya engel olduğunu ifade ediyor.

Böğürtlenin meyveleri dışında genç sürgünleri de besin olarak kullanılabilir. Sürgünler toplanarak sozuluyor ve salata şeklinde yenebildiği gibi, yumurtayla kavrulmuş yemeği de yapılabilir. Kökleriye kurutulup toz haline getirilerek diş macunu yerine kullanılabilir. Bu tozla çeşitli nedenlerden dolayı sararmış dişlerinizi kısa sürede beyazlatabilirsiniz.

Böğürtlen meyvelerinden elde edilen sıvı da boya olarak kullanılıyor. Olgunlaşmış meyvelerden elde ettiğiniz suyla mordan mavine kadar çeşitli renkler elde edilebilir ya da saçlarınızı böğürtlen suyuyla siyaha boyayabilirsiniz.

Böğürtlenin dallarından elde edilen liflerden kağıt ve sicim yapılabilir. Kağıt yapmak için, yaz aylarında meyveler toplandıktan sonra kesilen böğürtlen dalları yapraklarından temizleniyor ve lifleri ayrılana kadar haşlanıyor. Daha sonra iki saat küllü suyla pişirilen lifler tahta bir sopayla 3-4 saat kadar dövülerek açık kahverengi bir kağıt elde ediliyor.